

Staša Babić¹Odeljenje za arheologiju
Filozofski fakultet, Beograd

KLASIČNI UZORI I KAKO IH STEĆI. PRILOG RAZMIŠLJANJU O ULOZI KLASIČNE STARINE U OBRAZOVANJU²

Apstrakt: Narativ o klasičnoj Grčkoj kao o izvoru najviših estetskih i etičkih načela predstavlja jedno od ključnih uporišta moderne evropske kulture. Zasnovan na delima J. J. Vinkelman, objavljenim sredinom XVIII veka, ovaj stav posebno je rasprostranjen među društvenom elitom kroz delanje V. Humbolta, pruskog reformatora obrazovanja (1809–1810). Međutim, težište narativa vremenom se promenilo i od ideje o slobodi pojedinca preneto je na ideju o superiornosti kultura i pojedinaca koji raspolažu znanjem o klasičnoj starini. Tekst razmatra mogućnosti drugačije artikulacije ovog segmenta evropske baštine u obrazovanju, posebno naglašavajući višeslojnost i višeznačnost klasičnih uzora.

Ključne reči: klasična starina, obrazovanje, interkulturni dijalog

Od sredine XVIII veka, umetnička, politička i filozofska dostignuća antičke Grčke zauzela su centralno mesto u formiranju novog pogleda na svet zapadnih Evropljana, njihovog odnosa prema prošlosti, sebi samima i drugim kulturama (Babić 2008, 2010; Morley 2009; Settis 2006). Središnja uloga u nastanku tog novog *panhelenskog narativa*, koji izvore najviših estetskih i etičkih normi i ideala smešta na tle Helade V veka stare ere, van svake sumnje pripada Johanu Joakimu Vinkelmanu i njegovom spisu *Istorija drevne umetnosti* (*Geschichte der Kunst des Altertums*, 1764). Dakako, i u vremenima koja su prethodila ovom prekretničkom tekstu, književna i umetnička dela antičke Grčke bila su predmet izučavanja i nadahnuća, do te mere da je čitav period od XIV do XVII veka upravo definisan kao vreme preporoda – *renesanse* na osnovu klasičnih uzora (Kallendorf 2010). Dugih deset vekova, koji su razdvajali ovo doba procvata od njegovih ishodišta, određeni su u našoj percepciji kao *srednji vek* – *međuvreme* između klasike i njenog veličanstvenog preporoda (Settis 2006: 59,

¹ sbabic@f.bg.ac.rs

² Tekst je nastao kao rezultat rada na projektu finansiranom od strane Ministarstva za nauku i prosvetu Republike Srbije pod brojem 177008.

passim). Ovaj duboko ukorenjen način razvrstavanja perioda evropske istorije, osim što slikovito ukazuje na centralnu ulogu klasične starine u modernoj percepciji evropske prošlosti, podrazumeva i uverenje da je srednji vek doba potpunog zaborava antike. Moguće je, međutim, tragati za drugačijom dinamikom odnosa između ova dva segmenta prošlosti, gde se svesna i namerna negacija paganskog nasleđa ukazuje kao važan činilac u re/konstruisanju slike rane srednjovekovne hrišćanske Evrope (Goldhill 2004: 97-159; takođe Ziolkowski 2010). Na drugoj strani, u krajevima obuhvaćenim Vizantijskim carstvom, grčko jezičko nasleđe upravo je omogućavalo neposredan pristup osnovnim hrišćanskim tekstovima i, najzad, mudrosti antike. Klasična starina tako je postala deo helensko-hrišćanskog amalgama, koji je činio osnov vizantijske kulture i njenog razlikovanja u odnosu na Zapad (Browning 2002: 268-274). Tradicije antičke Grčke i Rima u centralnoj Evropi prelamale su se kroz istoriju još tri velika carstva – Ruskog, Osmanskog i, najzad, Austro-Ugarskog, često kao presudan činilac u kulturnim razgraničenjima (Axer, Tomaszuk 2010; Kirin 2010). U različitim krajevima Evrope pre Vinkelmana, dakle, baština klasične Grčke bila je jedan od parametara u odnosu na koji su formirani stavovi o religiji, politici, razlikama među ljudima. Osim toga, i u nekim sredinama van Evrope živo zanimanje za helenska dostignuća daleko je prethodilo renesansnoj fascinaciji klasičnom starinom, pa su tako već u VIII i IX veku u *Kući mudrosti* u Bagdadu prevedeni spisi Aristotela, Ptolemeja, Euklida, Hipokrata (Babić 2008: 96-98; Etman 2011).

Pa ipak, slika antičke Grčke koju nam je zaveštao Vinkelman zasenjuje sve koje su joj prethodile i suštinski boji one koje su nastajale posle nje. Sama po sebi, ova okolnost obavezuje istraživače klasične starine da uvek iznova čitaju *Istoriju drevne umetnosti*, što većina nas i čini. Međutim, moja je namera da ukažem da čitanje Vinkelmana daleko prevazilazi zadatke i zanimanja uskog kruga stručnjaka sa posebnom sklonošću prema drevnosti – kako samog teksta tako i njegovog predmeta, sežući do pitanja koja čine važan deo naše svakodnevice. Da bismo se približili mogućem odgovoru na pitanje zašto je jedan tekst nastao u XVIII veku, sa neskrivenom namerom da glorifikuje umetnost V veka stare ere, relevantno štivo danas i ovde, potrebno je pre svega istražiti pod kojim je uslovima i iz kakvih razloga Vinkelmanovo delo velikom brzinom steklo nesumnjiv ugled i uticaj među savremenima. Kao što kaže sam naslov, *Istorija drevne umetnosti* govori pre svega o likovnom stvaralaštvu antičkih Grka, naročito ističući dostignuća skulptora. Slikovitim i živim jezikom, Vinkelman je opisivao Apolona Belvederskog i Laokoona, u formi bliskoj manifestu namenjenom umetničkoj praksi njegovih savremenika, nagoveštavajući nadolazeći neoklasicizam (Settis 2006: 42). Ali, već po nameri, a svakako i po posledicama, njegov tekst prevazilazi razmatranje likovnih dela. Tragajući za okolnostima koje su omogućile nastanak tako veličanstvene umetnosti, zaključio je: "U pogledu ustava i vladavine u Grčkoj,

sloboda je prvi uzrok prvenstva umetnosti. Sloboda je u svako doba imala sedište u Grčkoj" (Vinkelman 1996: 82). Pre nego da objasni sama umetnička dela, Vinkelman je težio da čitavu jednu kulturu objasni njenim umetničkim ostvarenjima i tako je u jedan narativ stopio estetske i etičke ideale "plemenite jednostavnosti i mirne veličine" pod blagim suncem Helade, čiji su stanovnici postali otelotvorenje detinjstva Evrope (Shanks 1996: 56). Njegovo viđenje grčke umetnosti u velikoj meri je bilo u skladu sa romantičarskim idejama Getea, Herdera, Šilera, za koje su Grci postali oličenje "prirodne lepote" koja okrepljuje duše i tela, ne samo zbog savršene vladavine, koja je ohrabriala stvaralaštvo, već i zbog savršene klime njihovog podneblja (Marchand 1996)³. Tako su "Vinkelman i Gete u suštini ponovo otkrili Grčku za Nemačku – i dok su je otkrivali, oni su je ponovo procenjivali, izlivajući je u nemačkom kalupu, udahnujući joj u isto vreme novi duhovni život" (Ruprecht 1996: 30).

Ipak, prihvatanje među intelektualnom elitom romantičarskih stremljenja kasnog XVIII veka samo po sebi nije izvor snage kojom je Vinkelmanov narativ obuhvatio ključne aktere na kulturnoj i političkoj sceni zapadne Evrope. Odlučujući zamah panhelenski narativ dobio je delanjem Vilhelma fon Humbolta, lingviste, filozofa i diplomate, na mestu pruskog ministra obrazovanja u prvim decenijama XIX veka, kada je pokrenuo korenite reforme (Babić 2008: 17-21). Njegov projekat preporoda nacije i države, posrnule posle velikih ratnih poraza, počivao je na konceptu *Bildunga*, neprekidne samoizgradnje pojedinca, njegovih duhovnih, umnih, moralnih i fizičkih moći. Ovako razvijeni ljudi grade slobodno društvo, zasnovano na njihovoj sposobnosti samospoznaje, stečenoj kroz obrazovanje. I sam delom obučavan na klasičnim tekstovima, u njima je prepoznao ogromnu obrazovnu vrednost, neophodnu za obnovu pruske države i naroda. U grčkim uzorima koje je Vinkelman ponudio, Humbolt je video ne samo lepotu već i moć da preobrate vaspitanike i podare im bogatiji i puniji život: sloboda je građaninu otkrivala sopstveni duh, darivala mu život ispunjen radošću i navodila ga da pruži najbolje od sebe (Settis 2006: 42-44; Porter 2006: 175, 176). Znanje o klasičnoj starini postalo je okosnica reformisanog sistema obrazovanja. Kohorte mladih ljudi su sticale samospoznaju čitajući Homera i diveći se Fidijinim skulpturama, da bi potom postali državni činovnici, lekari, graditelji.

Tako je tokom XIX veka narastajuća srednja klasa u nemačkim zemljama u svoj pogled na svet utkala skup ideala o tome šta je lepo, pravično, mudro, efikasno, koji je u svojoj suštini počivao na Vinkelmanovom narativu (Marchand

³ "Priroda, prošavši postupno kroz hladnoću i vrelinu, smestila se u Grčkoj, gde vlada odmerena klima između leta i zime, kao u njihovom središtu, i što se više tom središtu približava, utoliko vedrija i radosnija postaje i utoliko je opštije njeno dejstvo u duhovitim, dosetljivim oblicima i u odlučnim i obećanjima ispunjenim crtama. ... U Grčkoj je (priroda) svoje ljude dovršila na najfiniji način" (Vinkelman 1996: 81).

1996). Sa procesom učvršćivanja institucija modernih nacionalnih država u Francuskoj i Velikoj Britaniji, do kraja XIX veka model univerziteta zasnovan na Humboltovoj reformi obrazovanja obuhvatio je gotovo čitavu zapadnu Evropu (Stray 2010: 10-13). Ideja o antičkoj Grčkoj kao mestu u vremenu i prostoru koje je na savršen način uredilo ljudske poslove takvom je silinom odjeknula, ne samo među umetnicima, već i među svim učenim ljudima i donosiocima važnih državnih odluka, upravo zato što je obuhvatala ključne onovremene kulturne vrednosti (Babić 2008: 22, 23; Settis 2006: 42). Prosvetiteljski program razvoja razuma kao sredstva dostizanja slobode i ideal samoizgradnje pojedinca na dobrobit zajednice – Humboltov *Bildung*, bio je u savršenom saglasju sa Vinkelmanovim obećanjem "grčke slobode građanstva koje vodi svoje institucije", "intelektualne slobode pojedinca kroz estetsko iskustvo" (Settis 2006: 44). Pruski reformator obrazovanja prihvatio je i nadogradio Vinkelmanov narativ, dodajući mu elemente organicističke filozofije, da bi zaključio kako su život i karakter pojedinca zapravo njegovo "umetničko delo, koje odiše jedinstvenim stilom i duhom" (cit. po Porter 2006: 175). Štaviše, ne samo da su uzori antičkog sveta sami po sebi pružali nepresušan izvor nadahnuća već je i iskustvo njihovog izučavanja izostravalo umne sposobnosti do mere da je ubrzavalo i olakšavalo savladavanje svih drugih znanja i veština. Ovo je uverenje ostalo veoma čvrsto i u narednom vremenu, tako da je još tridesetih godina XX veka jedan predavač klasičnih studija rečito ustvrdio: "... um stiče preciznost i fleksibilnost kakvu mu ne može pružiti izučavanje nijednog jezika ili nauke koja je još u nastajanju" (cit. po Stray 2010: 6).⁴ Takav status polja izučavanja doveo je, na jednoj strani, do njegovog pervazivnog prisustva u univerzitetskom obrazovanju (Lloyd 2006: 142-154), ali i do toga da su se druge discipline, pre svega, ali ne isključivo humanističke, u svom ustrojstvu i načinu organizovanja znanja i njegovog prenošenja, snažno ugledale na elitne i sveobuhvatne programe studija antike (Humphreys 2002, 2009; Humphreys, ed. 1997). Pitanja jezika, književnosti, istorije, filozofije, ali i politike, državne uprave, graditeljstva, nisu se mogla rešavati bez poznavanja klasične starine, niti je bilo boljeg načina da se obrazovanju pristupi nego kroz *seminare* – diskusione kružoke kakve su sa svojim studentima organizovali Gotfrid Herman, uvaženi profesor klasične književnosti i filozofije na Univerzitetu u Lajpcigu, i August Bek, koji je od 1813. predavao elokvenciju i klasičnu književnost na novoosnovanom Humboltovom Univerzitetu u Berlinu (Stray 2010: 10-11; Humphreys 2002: 211).

⁴ Isti izvor još je slikovitije izrazio duboku veru u sveobuhvatnu vrednost izučavanja klasike: "*Ako bih se našao u pomahnitalom vozilu, čiji bi vozač morao da izbegne psa, pritisne nogom ispravnu od tri pedale i pokaže prisustvo duha u rukovanju volanom, molitva koju bih izgovorio bila bi: nadam se da je ovaj momak učio latinski*" (cit. po Stray 2010: 6).

Discipline koje su zadužene da istražuju i produbljuju znanja o fundamentalnom izvoru evropskih estetskih i etičkih vrednosti, kao svoj osnovni zadatak postavile su odabir i kodifikovanje onih dela, pre svega likovnih i literarnih, koja na najbolji način otelotvoruju klasičan uzor. Najbogatiji izvor bila je Atina V veka, tamo gde je "sloboda u svako doba imala sedište" (Vinkelman 1996: 82).⁵ Partenon, zajedničko delo Fidijske i Perikla – umetnika i stratega, shvaćen je kao monumentalni materijalizovani odraz slobodnog građanina koji stvara lepotu, a draperije koje obavijaju tela bogova na njegovim zabatima postale su predmet nepodeljenog divljenja. Kada je reč o likovnim umetnostima, termin *klasični stil*, koji ima svoju dugu i kompleksnu istoriju mnogo pre Vinkelmana, tako je dobio sadržaj u svom najužem i najčistijem smislu (Settis 2006: 64, 65). Na drugoj strani, spisi na starogrčkom, ali i oni koji su sačuvani samo u arapskim prevodima (up. Etman 2011), procenjeni su i svrstani po svojim stilskim odlikama. Tekstovi koji su svojim sadržajem i stilom u najvećoj meri odražavali sliku antičke Grčke kakvu je stvorio Vinkelman i prihvatili brojni ugledni sledbenici, postali su deo *klasičnog kanona* – zbirke na kojoj će se obučavati buduća pokolenja (Humphreys 2002: 232 ff.). Ovakvo organizovanje građe u velikoj meri uticalo je i na raspodelu nadležnosti i ugleda među stručnjacima u oblasti istraživanja klasične starine. Neosporno najveći autoritet pripao je istoričarima, koji svoja znanja pre svega zasnivaju na pisanim dokumentima. Istoričari umetnosti, čiji su predmet najviši stvaralački dometi kojima se strasno divio Vinkelman, svoj status zasnovali su upravo na izuzetnosti svog predmeta istraživanja. Najzad, arheolozima je pripao zadatak da dopune i ilustruju neupitne podatke do kojih smo došli iz pisanih izvora. Ovakav raspored snaga ostavio je trajne posledice po odnose među disciplinama, njihove pojedinačne istraživačke zadatke i metodološke postupke koji su preovlađivali u pojedinim periodima njihove istorije (Babić 2008: 41-46). Najzad, dominacija istorijskog pristupa dovela je do toga da se pitanja koja nisu predmet razmatranja dela klasičnog kanona nisu našla na istraživačkom spisku prioriteta nijedne od ovih disciplina. Antička Grčka postala je zemlja naseljena političarima, umetnicima, filozofima, u kojoj se "prirodno" i neumitno stvaraju vrhunska dela.

Zasnovane na narativu o vrhunskoj vrednosti uzora klasične starine, akademske discipline posvećene njegovom izučavanju, i same podignute na nivo uzora za obrazovanje i disciplinovanje građana, svoju su društvenu ulogu ostvarivale upravo očuvanjem tog narativa. Pogled na svet koji je stajao u njegovom osnovu, iz kojeg su proisticala pitanja na koja je izučavanje prošlosti trebalo da pruži odgovor, kao i u slučaju drugih srodnih disciplina (up. Thomas 2004), u najvećoj meri uslovljen je društvenim, kulturnim i političkim prilikama XIX veka, gorućim problemima koje su zapadna društva rešavala u oblasti nauke, poli-

⁵ "... sa njime (Fidijom) i umetnicima njegovog doba umetnost je dostigla svoju veličinu i taj se stil može nazvati velikim i visokim" (Vinkelman 1996: 151).

tike, a naročito u pogledu sopstvenog identiteta i njegovih izvorišta. Rano moderno doba, kada su korenitom preispitivanju podlegale gotovo sve vrednosti i kada je uspostavljan novi red stvari, bilo je posebno prijemčivo za stvaranje romantične slike prošlosti, u izobilju nastanjene upravo onim vrednostima koje su nedostajale sadašnjosti, a antička Grčka postala je "Itaka na koju žudimo da se vratimo" (Ruprecht 1996: 31). Razmatrajući ovu opojnu privlačnost klasične starine za učene ljude XIX veka, Salvatore Settis (Settis 2006) u evropskoj kulturnoj tradiciji još od same antike identifikuje narativ o zlatnom dobu koje je završeno potpunim razaranjem i nazadovanjem kulture, čijoj se obnovi stremi, ali se nikad u potpunosti ne dostiže. Evropsko shvatanje toka istorije, za razliku od istočnjačkih, obeleženo je po njemu nizom cikličnih "renesansi", koje teže da povrate vrednosti i poredak tog izgubljenog "klasičnog" ideala. Moderna zapitanost nad pojavama u prirodi i ljudskom društvu i snažna potreba da se na sva temeljna pitanja pruže odgovori korenito drugačiji od onih koji su im neposredno prethodili (Morley 2009), vodile su do mesta gde su carovale lepota i sloboda, gde "čitava nacija nikada nije poznavala jednog jedinog poglavara" i gde "nije samo na jednoj ličnosti počivalo pravo da u svom narodu bude velika i da se ovekoveči isključujući druge" (Vinkelman 1996: 82). Vinkelmanovo viđenje slobode Grka čitano je kao napad na apsolutističku vlast monarha XVIII veka, vođe Francuske i Američke revolucije svoje pokliče izvikivali su i u njegovo ime, a Žak-Luj David kopirao je poletne prizore Leonide kod Termopila direktno iz ilustracija njegovih spisa (Settis 2006: 43-44, 47). Romantičarski zanosi Johana Joakima Vinkelmana našli su svoj odraz i u mišljenju i delanju Lorda Bajrona, koji je umro među grčkim palikarima, Oskara Vajlda, Lorenza Alma-Tademe – stvaralaca umetničkog ukusa i sklonosti publike tokom XIX veka (Babić 2008: 103-118). Ideja o antičkoj Grčkoj, kao dalekoj i nedostižnoj, ali u isto vreme kao o izvoru naših zajedničkih temeljnih vrednosti, vododelnici koja određuje nove početke, tako je ugrađena u samu ideju modernosti (Morley 2009; Ruprecht 1996).

Ipak, ovaj plemeniti zanos imao je i drugačija ishodišta. Romantična slika idealizovane prošlosti, čija je prva namena bila da nadahne bolju budućnost, ubrzo se okrenula u svoju suprotnost i postala mera u odnosu na koju se pomolila pesimistička slika sadašnjosti: "prošlost je imala u obilju upravo one stvari koje mi više nemamo" (Ruprecht 1996: 28). Ovaj skup predrasuda o modernoj propasti u poređenju sa slavom antike Luis Ruprecht naziva *tragičnom pozom* (*tragic posture*), pripisujući sledbenicima duboko nezadovoljstvo sopstvenim vremenom, nostalgичno povlačenje u konstruisanu utopiju klasičnog sveta i, najzad, "najgori akademski eskapizam" (Ruprecht 1996: 31). Prve ozbiljne kritike takvog pogleda na prošlost i sadašnjost mogu se pročitati već krajem XIX veka u eseju Fridriha Ničea *Mi, filolozi* (*Wir Philologen*, 1875). Njegovo upozorenje najavljuje dane dubokog preispitivanja koji će među istraživačima klasične starine doći tek više od sto godina kasnije:

"Filolog mora da razume tri stvari, ako želi da dokaže svoju nevinost: antiku, sadašnjost i samog sebe. Njegova krivica leži u tome što ne razume ni antiku, ni sadašnjost, ni sebe samog" (F. Nietzsche, *Wir Philologen* 7 (7), cit. po Ruprecht 1996: 31).

Ubrzo pošto je napisao ove redove, buntovni filolog napustio je blistavu akademsku karijeru i pošao svojim putem ispunjenim kontroverzama, a istraživanje klasične starine je nastavilo svojim utabanim i kanonizovanim stazama. Međutim, nalet novih vremena nije potisnuo u zapečak potrebu za osloncem u klasičnim uzorima Grčke i Rima. Naprotiv, u srcu društvene i političke sfere pokazala se nova goruća potreba na koju je odgovaralo izučavanje antike, doduše u izmenjenom obliku. Proces modernizacije zapadnoevropskih društava podrazumevao je i novo sagledavanje drugih kultura i definisanje razlike (Babić 2010). Između ostalog, narativ o slobodnom građaninu koji spoznaje i stvara slobodu i lepotu, tako je počeo da se odnosi na *evropskog* građanina, koji je upravo zbog ove svoje sposobnosti superioran u odnosu na pripadnike *drugih* kultura, udaljenih od klasičnog uzora (up. Stoczkowski 2002, 2008). Među sledbenicima klasičnog ideala samoizgradnja pojedinca nije više shvaćena kao univerzalan fenomen, već kao specifičnost koja se prenosi kroz naraštaje među onim kulturama/narodima koji su za to sposobni. Slaveći uzvišene klasične uzore, doživljene kao sastavni deo sopstvene prošlosti, zapadnoevropska društva velikim delom odredila su i potvrdila svoju kulturnu superiornost u odnosu na *Druge* – na one kulture koje nisu počivale na neprevaziđenoj meri klasične starine (Babić 2008, 2010; Humphreys 2002). Početna plemenita ideja, čija je okosnica bila oslobođenje pojedinca kroz samoizgradnju, postala je objašnjenje kulturne nejednakosti među narodima sveta, iz kojeg je sledila politička i ekonomska nejednakost. Tako su, umesto oslobodilačkog zamaha kojim je panhelenski narativ nošen od Vinkelmana do Bajrona, njegovi manje slobodarski aspekti preuzeli noseću ulogu. Uzor za dostizanje slobode postao je uzor za uspostavljanje dominacije. Stvoreni su modeli *antičkog* kolonijalizma i imperijalizma, na kojima su potom građena objašnjenja i tehnike *modernog* kolonijalizma i imperijalizma (Babić 2008: 39-54; Goff, ed. 2005; Hingley 2000; Humphreys 2002). Kolonijalni činovnici krenuli su na put u vanevropske dominione opremljeni klasičnim tekstovima i "mešavinom prosvetiteljskih ambicija i romantične nostalgije" (Humphreys 2002: 209). Ovaj jedinstven spoj znanja i ukusa stekli su kroz svoje obrazovanje, utemeljeno na tekstovima klasičnog kanona. Uspostavljena tokom XIX veka, ova tradicija izučavanja klasične starine pre svega, ponekad i isključivo, na osnovu sačuvanih književnih tekstova, sa posebnim interesovanjem za jezik i gramatiku, naglasak stavlja na preciznost i učenje pravila (Stray 2010: 7). Ideja o razigranom detinjstvu Evrope o kojoj je sa takvim oduševljenjem pisao Vinkelman, ulaskom u institucije koje su presudno uticale na državnu ideologiju i politiku, izgubila je svoj prevratnički duh i po-

stala oruđe *disciplinovanja*, pre nego slobodne izgradnje. Ovo je svakako uloga dostojna uzorne discipline u sistemu obrazovanja imperijalnih službenika, gde su se pokazale i njena puna snaga i efikasnost. Međutim, u proteklih sto godina imperije su nestale, ili su se njihove forme i načini delovanja iz korena promenili. Studije klasične starine nisu. Rezultat se može opisati i kao "skramu uvažene dosade kojom su dobrohotni branitelji obavili disciplinu" (Humphreys 2002: 228).

Pa ipak, iako potisnuto sa privilegovanog položaja, znanje o klasičnoj starini i danas je još neizostavan deo obrazovanja, od osnovnog do akademskog. Obuka iz istorije evropske umetnosti, književnosti, filozofije, i dalje podrazumeva teme iz antičke Grčke, kao osnovu od koje počinje svaki srednjoškolski udžbenik (up. Mihajlović 2012; Stray 2010). Za razliku od slavni vremena kada su mnogi mladi ljudi kretali putem blistave karijere opremljeni Homerom i Aristotelom, danas se malobrojni probiju kroz "skramu uvažene dosade" i odlučuju da svoje dalje školovanje posvete izučavanju klasičnih uzora da bi otkrili:

"... neodoljivu dubinu i složenost problema koje pokreću sami (klasični) tekstovi. Privlačnost klasične starine oduvek je bila ogledalo u našoj sopstvenoj borbi da definišemo šta je to biti čovek, živeti dobrim životom, umreti dobrom smrću" (van Nortwick 1997b: 190).

Dok je u XIX veku intelektualna i politička elita jednoglasno mislila i delala u skladu sa uverenjem da klasični uzori obezbeđuju "dobar život" i "dobru smrt", krajem XX veka akademski stručnjaci u ovoj oblasti našli su se pred izazovom da jasno i uverljivo dokažu da je njihov predmet istraživanja aktuelan i da znanja o klasičnoj starini omogućavaju da bolje razumemo svet u kojem živimo (na primer: Chaniotis, Kuhn, Kuhn, eds 2009; Goldhill 2002; Humphreys 2002, 2009; Kallendorf, ed. 2010; Lloyd 2004; Morley 2009). Načini na koje savremeni svet doživljava i nadograđuje baštinu antike postali su živo polje istraživanja (Hallet, van Nortwick, eds 1997; Hardwick, Stray, eds 2011; Martindale, Thomas, eds 2006; Stephens, Vasunia 2010). Čini se da je oporo upozorenje koje je Niče izrekao pre više od sto godina sa velikim zakašnjenjem stiglo do onih kojima je upućeno i istraživači klasične starine nastoje da razumeju "antiku, sadašnjost i sami sebe" (up. naročito Hallet, van Nortwick, eds 1997). Rezultat su ponekad veoma elegantni uvidi u složene načine na koje je antika presudno uticala na sistem vrednosti modernih zapadnih društava (Humphreys 2002; Morley 2009; Settis 2006). Neke od tih tekovina izvor su neskrivenog ponosa, kao što je *demokratija*.

Međutim, ponekad u ogledalu antike "uhvatimo otuđeni odraz samih sebe i otkrijemo da 'nismo uopšte zadovoljni' onim što smo otkrili" (Porter 2006:

179). Ovakve "neželjenje identifikacije"⁶ retko postaju noseći elementi preovlađujućeg narativa. Dakako, izbor poželjnih slika nije statičan i podložan je drastičnim promenama kroz vreme, od jedne do druge sadašnjosti. Iz obilja mogućih uzora koje nam prošlost nudi, uvek odabiramo one koji rezoniraju sa našim trenutnim brigama i potrebama. Slika antičke Grčke koju baštinimo od kraja XVIII veka tako je prošla kroz, na prvi pogled neprimetne, ali duboke i suštinske transformacije. Začeta kao romantičarski slobodarski ideal, postala je ključni sastojak državnog programa obrazovanja, da bi najzad prerasla u simbolički monopol društvene elite. Dosledni sledbenici Vinkelmanove ideje o Grčkoj kao polju beskrajne slobode, gde potraga za lepotom vodi sve ljudske postupke, samo stotinak godina kasnije duboko su vredali javni moral i snosili teške posledice, čak i u prilikama kao što je ona kada se Oskar Vajld u svojoj odbrani pred sudom pozivao na Platona (Babić 2008: 105-117). Kodifikovanje narativa o izvoru evropskih vrednosti iz njega je isključilo drugačija čitanja. Pa ipak, od arapskih prevodilaca VIII veka (Etman 2011) do karipskog pesnika Dereka Volkota (Babić 2008: 98-101; Kaufmann 2006) i indijskih sineasta XX veka (Vasunia 2010), antička Grčka nudi obilje mogućih nadahnuća. Svako sledeće čitanje uključuje i prethodna, taložeći i granajući značenja, ulazeći u dijalog sa prošlošću i sadašnjošću. Vinkelman, Humbolt, Oskar Vajld, Volkot i mnogi drugi, koliko različiti, toliko su ujedinjeni u uverenju da su slike i reči nastale u V veku stare ere u Heladi važne za naše razumevanje sveta u kojem živimo i da o njima treba razgovarati. Sama sam uverena da su razlike među njihovim čitanjima antike jednako važan predmet razmišljanja kao i sama klasična Grčka. Zato, zajedno sa Sali Hamfriz, "predlažem da humanističke discipline treba da napuste težnju da doprinese kulturnom razvoju pojedinca i da umesto toga nastoje da budu veštine pažljivog, otvorenog i odgovornog dijaloga" (Humphreys 2002: 239). Dok je u vreme Humboltovih prosvetiteljskih reformi narativ o kulturnoj superiornosti evropske kulture zasnovane na njenim klasičnim temeljima bio nužan ishod obrazovanja, danas je to sposobnost da razumemo *Druge*, unutar ili izvan sopstvene kulture. U dijalogu sa klasičnom baštinom možemo da saznamo poreklo mnogih svojih uverenja i put kojim su do nas došla, kao i da čujemo glasove *Drugi*h kroz prostor i vreme, koji mogu zaokupiti našu pažnju na neočekivane načine i otvoriti nove puteve saznanja.

⁶ "Paradoksalno, dokaz "objektivnosti" ovde upravo leži ... u lelujavim trenucima **tajanstvenog**: u onim trenucima kada, govoreći Frojdovim rečima, gledamo u medijum koji odražava, uhvatimo otuđeni odraz samih sebe i otkrijemo da 'nismo uopšte zadovoljni' onim što smo otkrili. ... Ovakav pristup predstavlja dolazak u kontakt sa **neželjenim identifikacijama**. ... Antika (naš 'drugi' u ovom slučaju) može se pokazati najviše stranom kada nas otuđuje od modela razumevanja kojima pokušavamo da je dokučimo" (Porter 2006: 179).

Reference:

- Axer, J. & K. Tomaszuk 2010 Central-Eastern Europe, *A Companion to the Classical Tradition*, C. W. Kallendorf (ed.), Oxford: Willey-Blackwell, 132-155
- Babić, S. 2008 *Grci i Drugi – Antička percepcija i percepcija antike*, Beograd: Klio
- 2010 – Prošlost kao Drugi – Drugi kao prošlost (The Past as the Other – The Other as the Past), *Etno-antropološki problemi* 5/2, 259-268
- Chaniotis A., A. Kuhn & C. Kuhn (eds) 2009 *Applied Classics. Comparisons, Constructs, Controversies*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag
- Browning, R. 2002 Greeks and Others: From Antiquity to Renaissance, *Greeks and Barbarians*, T. Harrison (ed.), Edinburgh: Edinburgh University Press, 257-277
- Etman, A. 2011 Translation at the Intersection of Traditions: The Arab reception of the Classics, *A Companion to Classical Reception*, L. Hardwick, C. Stray (eds), Oxford: Willey-Blackwell, 141-152
- Goff, B. (ed.) 2005 *Classics and Colonialism*, London: Duckworth
- Goldhill, S. 2004 *Love, Sex & Tragedy – Why classics matters*, London: John Murray Publishers
- Hallet J. P. & T. van Nortwick (eds) 1997 *Compromising Traditions – The Personal Voice in Classical Scholarship*, London, New York: Routledge
- Hardwick L. & C. Stray (eds) 2011 *A Companion to Classical Reception*, Oxford: Willey-Blackwell
- Hingley, R. 2000 *Roman Officers and English Gentlemen. The Imperial Origins of Roman Archaeology*, London, New York: Routledge
- Humphreys, S. C. 2002 Classics and Colonialism: Towards an Erotics of the Discipline, *Disciplining Classics*, G. W. Most (ed.), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 207-251
- 2009 – De-Modernizing the Classics? *Applied Classics. Comparisons, Constructs, Controversies*, A.Chaniotis, A. Kuhn & C. Kuhn (eds), Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 197 – 206
- Lloyd, G. E. R. 2004 *Ancient Worlds, Modern Reflections – Philosophical Perspectives on Greek and Chinese Science and Culture*, Oxford: Clarendon Press
- Kallendorf C. W. 2010 Renaissance, *A Companion to the Classical Tradition*, C. W. Kallendorf (ed.), Oxford: Willey-Blackwell, 30-43
- Kallendorf, C. W. (ed.) 2010 *A Companion to the Classical Tradition*, Oxford: Willey-Blackwell
- Kaufmann, H. 2006 Decolonizing the Postcolonial Colonizers: Helen in Derek Walcott's *Omeros*, *Classics and the Uses of Reception*, Martindale, C. and R. F. Thomas (eds), Oxford: Blackwell, 192-203

- Kirin, A. 2010 Eastern European Nations, Western Culture, and the Classical Tradition, *Classics and national Cultures*, S. A. Stephens, P. Vasunia (eds), Oxford: Oxford University Press, 141-162
- Marchand, S. 1996 *Down from Olympus: Archaeology and Philhellenism in Germany 1750-1970*, Princeton: Princeton University Press
- Martindale, C. and R. F. Thomas (eds) 2006 *Classics and the Uses of Reception*, Oxford: Blackwell
- Mihajlović, V. 2012 (u štampi) Relata refero. Percepcija antičke prošlosti u savremenom srpskom obrazovanju, *Etno-antropološki problemi* 3/2012, 747-762
- Morley, N. 2009 *Antiquity and Modernity*, Oxford: Willey-Blackwell
- Nortwick, T. van 1997 – Conclusion. What is classical scholarship for, *Compromising Traditions – The Personal Voice in Classical Scholarship*, J. P. Hallet & T. van Nortwick (eds), London, New York: Routledge, 182-190
- Porter, J. I. 2004 Foucault's Antiquity, *Classics and the Uses of Reception*, C. Martindale and R. F. Thomas (eds), Oxford: Blackwell, 168-179
- Ruprecht, L. A. 1996 *Afterwords. Hellenism, Modernism and the Myth of Decadence*, State University of New York Press
- Settis, S. 2006 *The Future of the "Classical"*, Cambridge: Polity Press
- Shanks, M. 1996 *Classical Archaeology of Greece – Experiences of the Discipline*, London, New York: Routledge
- Stephens, S. A. & P. Vasunia (eds) 2010 *Classics and National Cultures*, Oxford: Oxford University Press
- Stoczkowski, W. 2002 *Explaining Human Origins. Myth, Imagination and Conjecture*, Cambridge: Cambridge University Press
- 2008 How to benefit from received ideas, *Histories of Archaeology*, T. Murray, C. Evans (eds), Oxford University Press, 346-359
- Stray, C. 2010 – Education, *A Companion to the Classical Tradition*, C. G. Kallendorf (ed.), Oxford: Willey-Blackwell, 5-14
- Thomas, J. 2004 *Archaeology and Modernity*, London, New York: Routledge
- Vinkelman, J. J. 1996 *Istorija drevne umetnosti*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića
- Vasunia, P. 2010 Alexander Sikandar, *Classics and National Cultures*, S. A. Stephens, P. Vasunia (eds), Oxford: Oxford University Press, 302-324
- Ziolkowski, J. M. 2010 Middle Ages, *A Companion to the Classical Tradition*, C. G. Kallendorf (ed.), Oxford: Willey-Blackwell, 17-29

Primljeno: 12.06.2012.

Prihvaćeno: 01.08.2012.

Staša Babić

**CLASSICAL ROLE-MODELS AND HOW TO ACHIEVE THEM:
NOTES ON THE ROLE OF CLASSICAL ANTIQUITY IN EDUCATION**

The narrative of Classical Greece as the fount of the supreme aesthetic and ethic principles is one of the corner-stones of the modern European culture. Based upon the writings of J. J. Winckelmann, published by the middle of the 18th century, this attitude became widespread among the elite through the work of W. Humboldt, the Prussian minister of education (1809 – 1810). However, the emphasis of the narrative changed through time and the ideas of individual freedom of citizens have been replaced by the idea of superiority of those cultures and individuals who possess the knowledge of Classical antiquity. The paper discusses the possibilities of different articulation of this segment of the European heritage in education, emphasizing the multi-layered qualities of the classical role models.

Key words: Classical antiquity, education, intercultural dialogue